

Olie en de wereldeconomie (I)

Ontwikkelingen in de OESO-landen

DRS. G. D. JOHANNIS* — DRS. A. P. RANNER* —
DRS. J. W. VREDENBERG VAN DER HORST*

In 1978 leek de wereldeconomie de gevolgen van de eerste oliecrisis overwonnen te hebben. Aan het eind van dat jaar kwam echter een nieuwe golf van olieprijsstijgingen over de wereld heen, die zich in 1979 en 1980 heeft voortgezet. In een drietal artikelen zal, tegen de achtergrond van de ontwikkelingen op de oliemarkten, worden beschreven hoe de wereldeconomie op de eerste resp. de tweede oliecrisis heeft gereageerd. Achtereenvolgens komen aan de orde de ontwikkelingen in de OESO-landen (deel I), de ontwikkelingen in de olie-exporterende landen en niet-olie-exporterende ontwikkelingslanden (deel II) en de betalingsbalansverhoudingen tussen de drie genoemde landengroepen alsmede de rol van de internationale financiële markten in het aanpassingsproces (deel III).

Ontwikkelingen van de oliemarkten

De situatie op de oliemarkten in 1973/1974 verschilde aanzienlijk van die in 1979/1980, ook al waren de in beide perioden opgetreden prijsschokken van soortgelijke aard. De olieprijsexplosie van 1973/1974 werd voorafgegaan door een voortdurende toename van de vraag naar de relatief goedkope en kennelijk in overvloed aanwezige ruwe olie. Niet alleen de economische groei maar ook de substitutie van olie voor kolen droeg hiertoe bij. Met het stijgen van de vraag wisten de olieproducerende landen geleidelijk meer invloed te krijgen op de prijsvorming van ruwe olie en zich daarnaast een aandeel te verwerven in de oliewinning. De Yom Kippur-oorlog in het najaar van 1973 bracht een eerste gecoördineerde actie van de olieproducerende landen teweeg. Zij leidde, behalve tot een olieboycot door de Arabische landen van de Verenigde Staten en Nederland, tot een aanzienlijke productievermindering. De gemiddelde prijs van ruwe olie verdrievoudigde van \$ 3,22 per vat in 1973 tot \$ 10,49 per vat in 1974, een niveau dat tot 1979 nauwelijks veranderde.

De aanleiding tot de oliecrisis van 1979/1980 was het plotseling wegvallen van een aanzienlijk deel van het aanbod door de Iraanse revolutie gekoppeld aan een sterke toename van de vraag als gevolg van de strenge winter van 1978/1979. De vraag overtrof het aanbod echter nauwelijks, zowel in 1979 als tot dusverre in 1980. De prijsstijging werd nu vooral veroorzaakt door veranderingen in de structuur van de oliemarkt. De olieproducerende landen benutten hun inmiddels geleidelijk sterker wordende marktpositie door de oliecontracten naar hun hand te zetten en door hun productie meer te richten op de eigen economische behoeften en te behalen prijsvoordelen. Ook wisten zij nieuwe afzetkanalen te creëren waardoor de grote oliemaatschappijen voor een deel van hun traditionele aanvoer werden afgesneden. Zo werd in toenemende mate geproduceerd ten behoeve van de vrije of spotmarkt en werden rechtstreeks olietransacties afgesloten met overheden of overheidsmaatschappijen in de industriële wereld. Het aandeel van de traditionele oliemaatschappijen in de olietransacties verminderde dan ook snel. Bovendien werden deze maatschappijen beconcurrerd door hun eigen afnemers die zelf in contact traden met de olieproducerende landen. Een sterke uitbreiding van voorraden vond plaats ten einde het hoofd te bieden aan de verminderde flexibiliteit en de toegenomen onzekerheid ten aanzien van de olievoorziening. Daarnaast deden zich omvangrijke paniekaankopen voor, terwijl vermoedelijk ook in aanzienlijke mate werd gespeculeerd.

De vrije-marktprijzen kwamen als gevolg van deze ontwik-

keling onder een sterke opwaartse druk te staan. De vooral op korte termijn inelastische vraag naar ruwe olie en het niet binnen afzienbare termijn beschikbaar komen van alternatieve energiebronnen hadden tot gevolg dat de totale vraag naar ruwe olie slechts geleidelijk kon afnemen en dan nog hoofdzakelijk als gevolg van een door de olieprijsstijging veroorzaakte vermindering van de economische groei (waarover later meer) en door de besparingsactiviteiten. In deze situatie konden de OPEC-landen voortdurend de officiële prijzen verhogen en de verkopen van ruwe olie meer op die markten richten waar de hoogste prijzen konden worden gerealiseerd. Vooral in de beginperiode waren de gematigde olieproducerende landen niet in staat om door middel van produktievergroting het hoofd te bieden aan de sterk prijsopdrijvende maatregelen van de andere olieproducerende landen.

Pas in het voorjaar van 1980 tekende zich een verzadiging van de vraag af. De economische terugval en de reactie van de vraag op de gestegen prijzen deden zich gelden. Bovendien namen de olievoorraden geleidelijk af, zowel in samenhang met het dalende verbruik als met de hoge voorraadkosten. De opwaartse druk op de vrije-marktprijzen verdween doordat met name Saoedi-Arabië, dat circa een derde van de totale OPEC-productie verzorgt, niet alleen een gematigd prijsbeleid voerde, maar ook bereid bleek om 1 mln. vaten per dag meer te produceren dan het zelf als wenselijk beschouwde. Hoewel in de zomer van 1980 zelfs sprake was van een klein aanbodoverschot werden de officiële OPEC-prijzen nog enkele malen verhoogd tot uiteindelijk gemiddeld \$ 31 per vat medio september (d.i. ongeveer 150% boven het niveau van 31 december 1978). Een dergelijke optrekking van de officiële prijzen tot het prijsniveau op de vrije markt was mogelijk omdat tussen landen, regio's en met name ook tussen de oliemaatschappijen onevenwichtigheden in de olievoorziening optraden. In het bijzonder de strijd tussen de vragers om behoud of uitbreiding van hun marktaandeel op diverse deelmarkten voor ruwe olie gaf de olieproducerende landen een sterke onderhandelingspositie.

Het genoemde grote Saoedische olie-aanbod was voor een belangrijk deel gebaseerd op het streven van dat land weer enige rust op de oliemarkten te verkrijgen en door middel van een zekere druk op de marktprijzen voor ruwe olie te komen tot een meer uniforme prijsstructuur. Dit laatste is nodig als uitgangspunt voor een succesvolle middellange-termijnstrategie ten aanzien van de prijsvorming. In dit licht moet het

* De auteurs zijn medewerkers van de Generale Thesaurie van het Ministerie van Financiën. Dit artikel is geschreven à titres personnels.

Saodische voorstel van medio september vorig jaar worden gezien om te streven naar een gematigde en evenwichtige olieprijsontwikkeling waarbij de olieprijsen ook in reële termen zouden toenemen. De olieprijsontwikkeling zou daarmee ook beter voorspelbaar zijn.

Over een zodanige strategie werd echter geen overeenstemming bereikt. Sommige OPEC-landen gaven in hun vooralsnog afwijzende reactie aan voorstander te zijn van een sterke stijging van de olieprijsen, en zij zullen dan ook geneigd zijn hun productie eventueel te beperken. Hieraan ligt niet alleen het streven naar een aanzienlijke reële inkomensvergroting ten grondslag, maar ook de wens de eigen oliereserves te conserveren. Het gevolg van een aanvaarding van de lange-termijnstrategie door de OPEC zou kunnen zijn dat de olieprijsen voortdurend en bovendien, bijvoorbeeld als gevolg van calamiteiten, schoksgewijs zouden stijgen. Aangezien een belangrijk aantal olieproducenten naar steeds hogere olieprijsen streeft (en daarin wordt gesteund door om behoud van hun marktaandeel strijdende vragers van ruwe olie) is het de vraag of de gematigde olieproducenten voldoende mogelijkheden hebben om hun productie zodanig te variëren dat een gematigde olieprijsontwikkeling resulteert.

De vooruitzichten voor de olieprijsontwikkeling op middellange termijn worden mede bepaald door de ontwikkeling van het verbruik van ruwe olie. Volgens ramingen van het Internationaal Energie Agentschap (IEA) neemt de vraag naar ruwe olie in de toekomst nog enigszins toe¹). In 1985 is zelfs een vraagoverschot van de IEA-landen voorzien van 3,8 mln. vaten per dag, waarbij is uitgegaan van een netto olie-invoer van de IEA-landen van 26,2 mln. vaten per dag. Voor 1990 zal dit vraagoverschot zelfs 8,6 mln. vaten per dag kunnen bedragen. Dergelijke vraagoverschotten kunnen zeer sterke olieprijsstijgingen ten gevolge hebben. Immers, zowel in 1973/1974 als in 1979/1980 was het vraagoverschot relatief gering. In 1979 werd een maximaal overschot van nog geen 4% geregistreerd.

Uit het bovenstaande komt een beeld van voortgaande olieprijsstijgingen naar voren. Welke omvang deze zullen krijgen zal, behalve van het productie- en prijsbeleid van de OPEC-landen, onder meer afhangen van de mogelijkheden van de olieverbruikende landen om een antwoord te vinden op de dreigende olieprijschokken; bijvoorbeeld door een gecoördineerd voorradenbeleid, door afspraken te maken over het temporiseren van aankopen van overheidswege of door het beperken van het beroep op de spotmarkt. Daarnaast is een aanzienlijke vermindering van het olieverbruik mogelijk in de vorm van besparingsprogramma's en vervanging van geïmporteerde olie door inheemse olie of door andere energiedragers. De olieprijsen lijken zich zodanig te ontwikkelen dat ze gemiddeld ten minste in reële termen gelijk blijven. De OESO en het IMF gaan uit van een dergelijke reële gelijkblijvende olieprijs²). Dit betekent echter dat de olieprijsen naar schatting toch met ten minste 10% per jaar zullen stijgen. Nieuwe prijsschokken met alle nadelige macro-economische gevolgen van dien voor de industriële en niet-olieproducerende ontwikkelingslanden, waarvan deze artikelreeks een impressie geeft, zijn hierbij niet uitgesloten.

De ontwikkeling binnen de OESO-landen en het gevoerde economische beleid

De situatie aan de vooravond van de eerste oliecrisis (1973/1974)

De westelijke industriële wereld werd aan de vooravond van de eerste oliecrisis gekenmerkt door een krachtige volumeconjunctuur, sterke inflatoire tendenties, een relatief lage werkloosheid en onderliggende structurele problemen op de arbeidsmarkt.

Tabel 1 laat zien dat de lopende-rekeningpositie van de gezamenlijke OESO-landen aan de vooravond van de eerste oliecrisis redelijk evenwichtig was. In de voorafgaande jaren was de positie van de Verenigde Staten nog sterk beïnvloed door de effectieve depreciatie van de dollar. Het hierdoor geleden ruilvoetverlies was aan het begin van de eerste oliecrisis echter grotendeels gecompenseerd door volume-effecten. Andere opvallende ontwikkelingen in deze jaren waren o.a. het oplopen van het Westduitse overschot als gevolg van een uitbreiding van de export (vooral van kapitaalgoederen) en de tekorten van de drie andere grote Westeuropese landen. Het hoge niveau van de binnenlandse vraag in Italië, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk resulteerde in een ongunstige uitgangspositie voor deze landen bij het uitbreken van de eerste oliecrisis.

De eerste oliecrisis en de daarop volgende recessie (1973/1975)

Na het uitbreken van de oorlog in het Midden-Oosten in oktober 1973 verminderden de OPEC-landen hun productie en aanbod. Als gevolg van de sterke exportprijsverhoging van ruwe olie nam de olierekening voor de OESO-landen aanzienlijk toe van \$ 35 mrd. in 1973 tot ca. \$ 100 mrd. in 1974. Dit betekende een middenoverdracht van ca. 1,5 à 2% van hun gezamenlijke bruto nationaal product.

Het deflatoire effect van de prijsverhoging van ruwe olie werd reeds in de tweede helft van 1974 zichtbaar. Het bruto nationaal product van de zeven grote OESO-landen nam in volume absoluut af. Deze depressieve ontwikkeling zette zich in de loop van het jaar voort en was in 1975 algemeen voor de industriële wereld. In het voetspoor van de teruggang van de nationale productie liep het werkloosheidsniveau snel op. Van 1974 tot 1975 vertoonden nagenoeg alle OESO-landen een forse stijging van het werkloosheidspercentage (zie tabel 2).

Het deflatoire bestedingseffect van de oliecrisis werd nog versterkt door een toenemende spaarneiging van gezinnen. Deze ontwikkeling vindt wellicht haar verklaring in de door de oliecrisis veroorzaakte onzekerheid met betrekking tot de

1) International Energy Agency, *Energy policies and programs of IEA-countries, 1979 review*, Parijs, 1980.

2) OESO, *Economic Outlook*, juli 1980; IMF, *World Economic Outlook*, mei 1980.

Tabel 1. Saldi op de lopende rekeningen van de OESO-lidstaten (in mrd. dollars)

	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980 a)
Verenigde Staten	2,3	-1,4	-5,7	7,1	4,9	18,3	4,6	-14,1	-13,9	-0,3	-2,5
Japan	2,0	5,8	6,6	-0,1	-4,7	-0,7	3,7	10,9	16,5	-8,8	-17,2
Bondsrepubliek Duitsland	0,8	0,8	0,8	4,6	9,9	3,5	3,4	4,2	8,8	-5,7	-16,0
Frankrijk	0,1	0,5	0,3	-0,7	-6,0	-0,1	-6,1	-3,3	3,9	1,5	-4,0
Verenigd Koninkrijk	1,8	2,7	0,3	-2,6	-8,6	-4,1	-1,5	0,5	2,0	-5,2	-2,5
Italië	1,1	1,9	2,0	-2,7	-8,0	-0,7	-2,8	2,5	6,4	-5,2	-2,8
Canada	1,1	0,4	-0,4	0,1	-1,5	-4,7	-3,9	-4,0	-4,6	-4,3	-5,0
Totaal	9,2	10,7	4,7	5,7	-15,3	11,3	-2,6	-3,3	19,0	-17,6	-49,8
Nederland	-0,5	-0,2	1,3	2,4	2,0	2,0	2,7	0,2	-1,2	-2,5	-1,6
Overige kleine OESO-landen	-2,0	-0,6	2,0	1,9	-13,8	-13,8	-18,6	-21,9	-8,6	-17,4	-29,7
Totaal 17 kleine OESO-landen	-2,5	-0,8	3,3	4,3	-11,7	-11,8	-15,9	-21,7	-9,8	-19,9	-31,3
Totaal OESO	6,7	9,8	8,0	10,1	-27,1	-0,5	-18,2	-24,8	9,1	-37,4	-81,0

Bron: OESO, *Economic Outlook*, december 1979 en juli 1980.

a) Voorspelling (waarbij wordt uitgegaan van stabiele olieprijsen op het niveau begin 1980).

economische ontwikkeling in het algemeen en die op de arbeidsmarkt in het bijzonder. Voorts kan sprake zijn geweest van een streven naar herstel van de reële vermogenspositie die als gevolg van de forse prijsstijging in de voorafgaande jaren sterk was aangetast.

Tabel 2. Enkele kerngegevens van de economische ontwikkeling binnen de OESO

	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980 c)
Volumegroei van het bruto nationaal product	6,3	0,6	-0,5	5,3	3,8	3,9	3,4	1 1/4
Werkloosheid in procenten van de beroepsbevolking a) ..	-	3,3	5,4	5,3	5,3	5,2	5,1	
Werkloosheid binnen de EG b)	2,5	2,9	4,3	4,9	5,3	5,5	5,6	5,9 d)
Consumptieprijsstijging	7,9	13,6	11,4	8,5	8,7	7,7	9,9	13,8 e)

Bron: OESO, *Economic Outlook*, nr. 27, juli 1980.
EG, *The European economy*.

- a) Representatief voor 90% van het OESO-totaal.
b) In procenten van de burgerlijke beroepsbevolking.
c) Jaarraming.
d) Mei 1980.
e) 12-maandsperiode tot mei 1980.

De olieprijschok kwam boven op de reeds heersende inflatoire spanningen. Daarbij zorgde de hoge energie-intensiteit van productie en bestedingen voor een snelle doorwerking in de consumptieprijzen. Als gevolg hiervan nam de gemiddelde inflatievoet in het OESO-gebied sterk toe. De verschillen in stijgingstempo van de consumptieprijzen tussen de afzonderlijke landen kunnen ten dele worden verklaard uit verschillen in de energie-afhankelijkheid. Zo zijn met name Italië en Japan in 1974 zeer gevoelig gebleken voor de olieprijschok.

Daarnaast kan het verschil in inflatie tussen de landen worden verklaard uit het gevoerde loon- en prijsbeleid c.q. uit de resultaten van een vrije loonvorming. In Nederland bijvoorbeeld heeft het gevoerde prijsbeleid er mede toe bijgedragen dat de inflatoire schok geleidelijk over de jaren gespreid in de economie is verwerkt. De hoge nominale loonstijgingen in deze jaren zijn een weerspiegeling van de sterke samenhang tussen lonen en prijzen. Formele en informele indexeringsmechanismen leidden ertoe dat het reële inkomen van werknemers werd gevrijwaard voor de gevolgen van de hogere olieprijs. Op deze wijze werd het ruilvoetverlies afgewend op de winsten van bedrijven, waardoor de werkgelegenheid daalde.

Na de eerste oliecrisis steeg de werkloosheid in alle grote landen (en ook in Nederland) naar een hoger niveau dan daarvoor. Dit is een weerspiegeling van de opgetreden c.q. versterkte structurele problemen op de arbeidsmarkt (zo bleken vraag en aanbod niet op elkaar aan te sluiten) en in de produktiestructuur.

Alle OESO-landen, met uitzondering van Nederland en de Duitse Bondsrepubliek, zagen zoals blijkt uit tabel 1, in 1974 hun lopende rekening aanmerkelijk verslechteren. De belangrijkste oorzaak was de verslechterde energiebalans. De positie van Nederland kan grotendeels worden verklaard uit onze relatief gunstige energiebalans. Dit geldt echter niet voor West-Duitsland, waar zich in 1974 zelfs een forse toename van het overschot op de lopende rekening voerde. Deze ontwikkeling was het gevolg van de in vergelijking met andere OESO-landen zeer bescheiden binnenlandse vraag in de Bondsrepubliek te zamen met grote winsten in termen van exportvolume en van de niet-olie ruilvoet.

Ten aanzien van de wisselkoersontwikkeling kan worden opgemerkt dat na de eerste oliecrisis zich aanvankelijk het opmerkelijke verschijnsel had voorgedaan dat de reële wisselkoersen daalden van de landen met een lage discontovoet (i.c. de lage inflatielanden zoals Japan en West-Duitsland), terwijl het omgekeerde gebeurde met de valuta's waarop een relatief hoge rentevoet werd verkregen was (i.c. hoge inflatielanden zoals het Verenigd Koninkrijk en Italië) 3)

Met het oog op de reeds eerder opgetreden conjuncturele vraagspanningen en de onrustbarende omvang van de prijsstijgingen werden door de meeste landen reeds vanaf medio 1973 beleidsmaatregelen genomen die onder andere gericht

waren op verkrapping van de geldhoeveelheid, beperking van het consumptief- en bouwcrediet, aanmoediging van besparingen en de terugdringing van begrotingstekorten. Bovendien werd in verschillende landen, met als voornaamste uitzondering West-Duitsland, rechtstreeks ingegrepen in de prijzen en in enkele gevallen ook in de lonen. In verband met de nadien optredende deflatoire impulsen die uitgingen van de olieprijsverhogingen van eind 1973 en vooral in verband met de toenemende werkloosheid werd het beleid in vele landen in de loop van 1974 geleidelijk omgebogen. Verscheidene landen namen gerichte maatregelen ter handhaving van de bestaande werkgelegenheid in bedreigde sectoren en regio's. Deze maatregelen leidden echter soms tot verstarring en niet tot een aanpassing aan veranderingen in de structuur van de productie en de bestedingen.

Tegen het einde van 1974 werd tevens het monetaire beleid verruimd, in het bijzonder in de VS en in mindere mate in West-Duitsland. Voorts werden in verschillende Europese landen en in Canada begrotingsstimulansen aangekondigd. Op de EG-topconferentie in december 1974 werd vastgelegd dat de lidstaten een sterker accent zouden gaan leggen op bestrijding van de werkloosheid. Ook de VS en andere landen besloten daarna voorrang te geven aan recessiebestrijding.

Het jaar 1975 was het conjuncturele dieptepunt na de tweede oliecrisis, ook al traden de eerste tekenen van herstel in de tweede helft van dat jaar op. Voor het eerst sinds 1958 nam in 1975 het volume van de wereldhandel af (met ongeveer 4 1/2% ten opzichte van het voorafgaande jaar). Vanwege de hiermee gepaard gaande verlaging van het importvolume van het OESO-gebied en een toename van de export naar de olie-exporterende landen, trad een duidelijke verbetering van de gezamenlijke lopende-rekeningpositie op (maar vooral in die van de VS). De Bondsrepubliek vormde hierop een uitzondering. Het overschot op de lopende rekening van dit land nam in 1975 duidelijk af als gevolg van een hoger peil van de binnenlandse vraag dan in andere industrielanden. De werkloosheid bleef in het algemeen echter stijgen. Kenmerkend voor de structurele aard van de problemen was het teruglopen van de stijging van de arbeidsproductiviteit. Vanaf 1976 tekende zich vooral in de grote landen een economisch herstel af, waarbij de economische groei weer op peil kwam en de inflatie aanzienlijk afzwakte, zoals uit tabel 3 blijkt. Ofschoon de betalingsbalansposities als gevolg van het ruilvoetverlies op olietransacties in het algemeen verslechterden, werd deze achteruitgang niet onmiddellijk en over de gehele linie als een beperkende randvoorwaarde gezien voor een activerend beleid.

Tabel 3. Enkele gegevens over produktieomvang, inflatie en betalingsbalans van de zeven grote en de kleine OESO-landen a)

Jaar	Groei van het reële bruto nationaal product (in procenten)		BNP-deflator		Saldo op de lopende rekening (in mrd. \$)		Saldo op de lopende rekening (in procenten van het BNP)	
	7 grote landen	14 kleine landen	7 grote landen	14 kleine landen	7 grote landen	14 kleine landen	7 grote landen	14 kleine landen
1973 ...	6,2	5,5	7,3	9,4	14,0	4,1	1,75	0,36
1974 ...	-0,3	3,6	12,1	12,3	-4,8	-8,4	-0,16	-1,44
1975 ...	-0,8	-0,4	11,0	13,1	10,1	-6,1	0,30	-0,90
1976 ...	5,6	3,7	7,0	10,2	-7,8	-9,9	-0,20	-1,79
1977 ...	4,2	1,5	7,1	9,6	-7,8	-12,9	-0,18	-1,57
1978 ...	4,3	2,3	6,9	8,3	27,5	-3,3	-0,55	-0,34
1979 ...	3,5	3,0	7,6	7,5	-18,2	-11,4	-0,32	-0,99
1980 ...	0,8	1,8	9,6	8,9	-49,5	-20,5		

a) Deze groep bestaat uit veertien landen. Turkije, Griekenland en Portugal zijn niet in het cijfermateriaal opgenomen.

Bron: IMF, *World Economic Outlook*, mei 1980, en eigen berekeningen.

3) Deze verschillen werkten overigens pas op langere termijn door in de betalingsbalansen en daarmee in de vraag naar de diverse valuta's, hetgeen dan ook resulteerde in een appreciatie van de Duitse mark, de yen enz.

Afgezien van de onderlinge verschillen bleef de economische groei van de kleinere OESO-landen achter bij die van de zeven grote. Als redenen hiervoor kunnen worden genoemd:

- de grotere openheid van deze economieën, waardoor zij sterker getroffen werden door de terugval in de wereldhandel (1974 nog een groei van 5,5% in volumetermen, in 1975 een terugval tot - 4,5%);
- problemen met het opvoeren van de export naar de olie-exporterende landen o.a. omdat deze juist geïnteresseerd waren in grote projecten (havens e.d.) die door kleinere landen dikwijls moeilijker kunnen worden gerealiseerd. Daarnaast speelde de onbekendheid van deze markten wellicht een rol, terwijl de grotere landen reeds consulaten e.d. hadden (m.a.w. de informatiekosten lagen hoger voor de kleinere landen).

De situatie aan de vooravond van de tweede oliecrisis (1979-1980)

De uitgangssituatie bij de tweede oliecrisis kan globaal als volgt worden gekenschetst: een aarzelende volumeconjunctuur, te zamen met een te hoog peil van inflatie en werkloosheid en, in sommige landen, met een verslechterende winstpositie van bedrijven. De lopende rekening van de betalingsbalans was redelijk evenwichtig voor het OESO-gebied met uitzondering van de Verenigde Staten, waarvan de lopende rekening zowel in 1977 als in 1978 een aanzienlijk tekort vertoonde.

Na de kostenimpuls van de eerste oliecrisis is, onder meer door de wisselwerking tussen lonen en prijzen, een substantiële vermindering van het inflatietempo niet bereikt. Te zamen met de duidelijke afzwakking van de groei van de arbeidsproductiviteit, de afwenteling van de collectieve-lastenstijging en de groei van de geldhoeveelheid heeft dit ertoe geleid dat de vertraging van het inflatietempo na de eerste oliecrisis beperkt is gebleven.

In dit verband speelt ook de loonontwikkeling een belangrijke rol. Zoals uit tabel 4 blijkt, is in de genoemde landen (met uitzondering van de VS) gemiddeld genomen jaarlijks een reële inkomensverbetering opgetreden die (met uitzondering van de VS, Japan en West-Duitsland) de produktie per werkende overtrof. Gemiddeld wijkt het beeld voor de overige kleinere OESO-landen niet sterk af. In de beschouwde periode werd de geïndustrialiseerde wereld geconfronteerd met een ruilvoetverlies ten opzichte van de olieproducerende landen. Het hiermee samenhangende reële inkomensverlies is mede door bestaande indexeringsmechanismen niet ten laste gekomen van loontrekkenden. De winstpositie van bedrijven heeft de inkomensdaling, die het gevolg was van de olieprijsverhoging, moeten opvangen. In een aantal landen heeft zich in de periode tussen de beide oliecrises niettemin enig winstherstel afgetekend.

Tabel 4. Reële inkomensontwikkeling en arbeidsproductiviteitsstijging (1973-1978)

	Ver-enigde Staten	Japan	West-Duitsland	Frankrijk	Engeland	Italië	Canada	Neder-land
Loonstijging	7,7	13,7	7,5	15,4	16,9	22,8	12,2	10,9
Prijsstijging	8	11,2	4,7	10,7	16,7	16,7	7,0	7,9
Reële inkomensstijging	-0,3	2,1	2,8	4,7	0,2	6,1	5,2	3,0
Produktiestijging per werknemer	-0,1	2,9	3,0	2,7	0,8	0,4	0,6	2,3

Bron: OESO, *National Accounts of OECD-countries*. Voor Nederland, CBS, *Nationale Rekeningen 1979* en CPB, *Centraal Economisch Plan 1980*.

De uiteenlopende ontwikkelingen tussen met name de VS, Europa en Japan met betrekking tot de volumeconjunctuur en het inflatietempo gaven in de zomer van 1978 aanleiding tot internationaal beraad in verschillende fora over een gezamenlijke strategie ter bevordering van het herstel van de wereldeconomie. Daarbij werden kwalitatieve doelstellingen aangegeven voor het in een gezamenlijke aanpak van het door de afzonderlijke landen te voeren beleid, te weten stimulering

van de produktie en de werkgelegenheid, prijsstabiliteit, evenwichtiger betalingsbalans- en wisselkoersverhoudingen, intensivering van het energiebeleid en uitbreiding van de hulp aan ontwikkelingslanden. In verschillende landen werden de beleidsvoornemens voor de korte en middellange termijn op deze doelstellingen georiënteerd.

De periode van de tweede oliecrisis (1978-1980)

Het bruto nationale produkt van de zeven grote OESO-landen nam in 1978 nog met 4,2% toe (3,9% voor het totale OESO-gebied). In 1979 zwakte het groeitempo af tot 3,5% (resp. 3,4%). Dank zij een relatief gunstige ontwikkeling van de binnenlandse bestedingen is de groeivertraging minder groot geweest dan eerder was voorzien. De in officiële ramingen voorspelde recessie, teweeggebracht door de sterke olieprijsstijgingen, is dan ook later opgetreden dan aanvankelijk was verwacht.

De olieprijsstijging kwam verder tot uitdrukking in het aantrekken van de inflatie in het OESO-gebied. De gewogen prijsindex van de gezinsconsumptie nam in 1979 met 9,9% toe, na een stijging van 7,7% in 1978. Voor 1980 verwacht de OESO dat de consumptieprijzen gemiddeld met ca. 11,5% zullen stijgen.

Na de tweede oliecrisis heeft de werkloosheid zich op het hoge niveau van de voorgaande jaren gehandhaafd. In de eerste helft van 1980 bedroeg de werkloosheid in het OESO-gebied gemiddeld 5 à 5,5%. Daarna is een verdere stijging waargenomen. De toeneming van de werkloosheid is de resultante van enerzijds een vergroting van het arbeidsaanbod en anderzijds een minder sterke uitbreiding van de werkgelegenheid, ofschoon deze laatste — althans in vergelijking met de produktiegroei — dikwijls nog vrij groot was. De hieruit voortvloeiende zwakke stijging van de arbeidsproductiviteit (soms zelfs een daling zoals b.v. in de VS) heeft zich in vele landen na de tweede oliecrisis voortgezet.

Voor het gehele OESO-gebied was sprake van een gematigde loonontwikkeling. De ontwikkeling van de reële loonvoet verloopt thans in grote trekken parallel aan de verwachte stijging van de arbeidsproductiviteit gecorrigeerd voor ruilvoetmutaties. Het eerder geconstateerde herstel van de bedrijfswinsten in sommige grote landen zal zich hierdoor wellicht kunnen stabiliseren. Gelet echter op de zwakke produktiviteitsontwikkeling zullen de loonkosten per eenheid produkt niet substantieel en blijvend dalen. Het inflatieprobleem lijkt daarmee geenszins door de deflatoire ontwikkeling van dit moment aan scherpte te verliezen.

Door de stijging van de nominale olieprijsen met ca. 150% sinds eind 1978 werden de Westerse economieën opnieuw geconfronteerd met een reëel inkomensverlies uit hoofde van ruilvoetverslechtering en kreeg het nog steeds relatief hoge inflatietempo een nieuwe impuls. Anders dan in de jaren na de eerste oliecrisis werd het begrotingsbeleid in veel mindere mate gericht op compensatie van het deflatoire bestedingseffect van de olieprijsverhogingen. De mogelijkheden hiertoe waren door het inmiddels hogere niveau van de begrotingstekorten ook beperkter geworden. Voor een actiever begrotingsbeleid was ook minder aanleiding omdat de conjunctuur in Europa en Japan nog redelijk sterk bleef en de verwachte groeivertraging in de VS pas in het voorjaar van 1980 zichtbaar werd. Deze conjuncturele ontwikkeling werd gedragen door een in eerste instantie optredende daling van de particuliere spaarquote en een krachtige investeringsactiviteit. Dit laatste in tegenstelling tot de periode na de eerste oliecrisis toen zich in een situatie van grote onzekerheid juist een sterke stijging van de particuliere besparingen en een vermindering van investeringen en speculatieve voorraden voordeden.

De gunstige betalingsbalansontwikkeling in 1978 en de eerste helft van 1979 werd abrupt afgebroken door de tweede oliecrisis. Het resultaat hiervan was dat vrijwel alle OESO-landen in 1979 een tekort op hun lopende rekening te zien gaven. Voor 1980 wordt een verdere verslechtering voorzien. Een belangrijk verschil met de situatie direct na de eerste oliecrisis is echter dat de onderlinge verdeling van de tekorten

evenwichtiger is gespreid. Van de omslag van de OESO-balans van \$ 90 mrd. tussen 1978-1980 komt ongeveer drie kwart voor rekening van Japan, West-Duitsland en Zwitserland. De andere drie grote Europese landen en de VS daarentegen nemen slechts ca. \$ 10 mrd. voor hun rekening. De kleine landen zien hun lopende rekening in de jaren 1978-1980 naar verwachting verslechteren met circa \$ 20 mrd., de zeven grote met ongeveer \$ 70 mrd.

In aanbevelingen van internationale fora (EG, OESO, IMF) wordt thans aan inflatiebestrijding een eerste prioriteit toegekend. Vele landen leggen dan ook in hun begrotingsbeleid terughoudendheid aan de dag. In het algemeen overheerst de mening dat er geen ruimte is voor een verdere toeneming van de begrotingstekorten, gezien de reeds hoge omvang daarvan en op de ongunstige groeiperspectieven voor de middellange termijn. Het monetaire beleid werd reeds in de loop van 1979 alom in restrictieve richting omgebogen. In vele gevallen vormt ook stabilisering van de wisselkoers een doelstelling van het monetaire beleid, ten einde door middel van een beperking van de invoerprijsstijging de binnenlandse inflatiebestrijding te ondersteunen. In de meeste industrielanden (met uitzondering van Nederland en Denemarken) greep de overheid niet rechtstreeks in de loon- en prijsontwikkeling in. Wel werden soms richtlijnen gegeven met betrekking tot de loonontwikkeling.

Een vergelijking tussen de gevolgen van de beide oliecrises en enige conclusies

Bij een vergelijking van de beide oliecrises vallen enkele punten van overeenkomst en verschil op. De belangrijkste overeenkomst is de plotselinge verslechtering van de positie van de lopende rekening van het gehele OESO-gebied. Vanwege de in de tijd gespreide olieprijsverhogingen in 1979/1980 is de verslechtering ditmaal echter over twee jaren gespreid, terwijl zij ten tijde van de eerste oliecrisis was geconcentreerd in 1974. Het op de eerste oliecrisis volgende aanpassingsproces verliep in 1975 bevredigend gezien het feit dat de lopende rekening van de gezamenlijke OESO-landen toen vrijwel in evenwicht was.

Een verschilpunt met de situatie na de eerste oliecrisis is dat de lopende-rekeningtekorten ten opzichte van de olie-exporterende landen dit keer hardnekkiger van aard zullen zijn, onder meer omdat de reële marktprijzen vermoedelijk niet meer zullen dalen zoals destijds het geval was. Dit betekent dat het aanpassingsproces in elk geval langduriger zal zijn dan destijds. Een ander verschil is dat de tekorten op lopende rekening ditmaal evenwichtiger zijn verdeeld over de zeven grote OESO-landen. Dit kan echter heel wel slechts tijdelijk zijn, omdat die verdeling het gevolg is van relatieve cyclische posities en van concurrentieverhoudingen, die uiteraard niet stabiel zijn. Zo verwacht het OESO-secretariaat voor 1981 dat Japan erin zal slagen zijn tekort op de lopende rekening te verminderen, o.a. vanwege de aanzienlijke effectieve depreciatie van de yen in 1979. Een zelfde ontwikkeling is denkbaar ten aanzien van West-Duitsland en Zwitserland vanwege het effect van de lage inflatievoet op hun concurrentiepositie en van een meer dan gemiddelde afname van de binnenlandse vraag. Bij een zodanige ontwikkeling en in het licht van een mogelijk te verwachten evenwichtige ontwikkeling van de lopende rekening van de VS in komende jaren, laat zich voorzien dat de kleine OESO-landen weer een onevenredig groot deel van het lopende-rekeningtekort van het gehele OESO-gebied voor hun rekening moeten nemen.

Op wisselkoersgebied lijkt zich momenteel een zelfde patroon voor te doen als na de eerste oliecrisis. De hoge interestvergoedingen op met name de dollar en het pond sterling, maken deze valuta's sterk op de internationale valutamarkten. Vooral de koers van de DM heeft hieronder te lijden met als gevolg dat de Duitse rente momenteel op een hoger peil gehandhaafd moet worden dan om binnenlandse redenen nodig is. Ook in dit geval kan echter worden verwacht

dat de reële depreciatie die de DM en ook de gulden de laatste anderhalf jaar doormaken te zijner tijd zal worden gecorrigeerd via een verbetering van de betalingsbalanspositie van deze landen.

Uit de voorafgaande vergelijking van de economische ontwikkeling van het OESO-gebied ten tijde van de beide oliecrises komt het volgende beeld naar voren:

- de recessies van 1974/1975 resp. 1980/1981 kunnen in belangrijke mate worden toegeschreven aan de deflatoire invloed van forse olieprijsverhogingen. Daarnaast speelt thans ook de overwegend restrictieve koers van het budgettaire en monetaire beleid een rol;
- het is te verwachten dat het aanpassingsproces thans moeizamer zal verlopen dan na de eerste oliecrisis, omdat zowel de bezettingsgraad als de groeivoet van de productie in de jaren tachtig geringer zal zijn. Anderzijds kan worden geconstateerd dat de effecten van de tweede oliecrisis, in termen van produktieverlies en van versnelling resp. divergentie van het inflatietempo, thans beter lijken te worden opgevangen dan na 1973/1974;
- in het proces van aanpassing aan de door de olieprijschok gewijzigde externe en interne economische verhoudingen bevinden de afzonderlijke landen zich na de tweede oliecrisis meer op één lijn dan na de crisis van 1973/1974. Destijds voerde een aantal landen primair een vraagstimulerend beleid ten einde de deflatoire effecten van de olieprijsstijging op de binnenlandse economie zoveel mogelijk te compenseren. Bovendien trachtten werknemers door middel van hogere nominale looneisen een vermindering van hun reële koopkracht te voorkomen. Een en ander leidde tot een versnelling van het inflatietempo, tot winsterosie en aantasting van het investeringspeil en de werkgelegenheid, tot een verstoring van het externe evenwicht en in sommige gevallen tot valutadepreciatie. Thans is men in het algemeen meer geneigd de onvermijdelijke ruitvoetverslechtering en het daardoor teweeggebrachte reële koopkrachtverlies in de nationale economie te laten doorwerken en is het beleid veeleer gericht op versterking van de economische structuur, met name ook op de middellange termijn. Voorts is de loonontwikkeling, zowel nominaal als reëel, tot dusverre gematigder geweest dan na de eerste oliecrisis. Dit aanpassingsproces gaat echter gepaard met een (tijdelijke) vertraging van de economische groei en een (tijdelijke) stijging van de werkloosheid. Het is in deze situatie de vraag of de politieke bereidheid tot het betalen van die prijs lang genoeg zal voortduren om het economische herstel op deze wijze van de grond te krijgen;
- naar zich laat aanzien zullen de kleinere OESO-landen evenmin als na de crisis van 1973/1974 in staat zijn zich soepel aan te passen aan de gestegen olieprijsen. Terwijl voor de zeven grote landen een aanzienlijke vermindering (van ruim 65%) van het externe tekort in 1981 wordt voorzien, zal dat van de kleinere landen minder sterk (met ca. 12%) afnemen zodat hun aandeel in het totale OESO-tekort verder zal stijgen. Voorts wordt geraamd dat, eveneens als in de jaren na de eerste oliecrisis, de produktiegroei van de kleinere landen minder snel zal terugvallen en dat het inflatietempo hoger zal zijn, dan in de grote landen.

In het voorgaande zijn enkele vergelijkingen getrokken tussen twee perioden met olieprijsstijgingen. Aan uitspraken over de mogelijke uiteindelijke gevolgen van de laatste golf van olieprijsstijgingen hebben wij ons niet gewaagd. De belangrijkste reden hiervoor is dat met voortgaande olieprijsstijgingen rekening moet worden gehouden, gezien de veranderingen op de oliemarkten en de ook in de toekomst nog te verwachten spanningen tussen vraag naar en aanbod van ruwe olie en olieproducten.

G.D. Johanns

A.P. Ranner

J.W. Vredenberg van der Horst